

Elisabeth Noelleová-Neumannová: *Werden wir alle Proletarier? Wertewandel in unserer Gesellschaft.* (Stáváme se všichni proletáři? Hodnotový obrat v naší společnosti.) Zürich, Edition Interform, 2. vyd. 1979. 116 s.

Prof. E. Noelleová-Neumannová, přední západoněmecká badatelka z oblasti veřejného mínění, čerpá ve své studii především z výzkumů konaných Institutem pro demoskopii v Allensbachu. Tento institut mj. společně se svým manželem v roce 1947 založila a od té doby řídí jeho činnost. Na základě empiricky získaného materiálu poukazuje na výrazné změny v hierarchii dosud v NSR uznávaných hodnot a s tím související určitý kvalitativní pokles životního způsobu. Podrobněji se pak autorka zabývá tím, jaká role v tomto procesu přísluší televizi.

„Buržoazní“ hodnoty, jež byly v německé společnosti propagovány už od začátku 18. století, a to především v populární periodické publicistice, vymezuje autorka jako oceňování významu práce pro člověka, oceňování výkonu a vynakládaného úsilí, víru v osobní vzestup a jeho oprávněnost, přitakávání rozdílům mezi lidmi a rozdílům v jejich postavení, souhlas s konkurenčním zápasem, uspokojování dlouhodobých cílů, respekt před majetkem, úsilí o společenské ocenění, prestiž, poněkud umírněnější oceňování vzdělání ap. V šedesátých letech, kdy byly postoje k těmto hodnotám poprvé demoskopicky měřeny, byly tyto hodnoty akceptovány nejvíce lidmi s vyšším společenským statutem, tj. vedoucími pracovníky, úředníky, soukromými podnikateli, a naopak mezi kvalifikovanými a nekvalifikovanými dělníky bylo jejich oceňování rozšířeno nejméně. Téma knihy, jak upozorňuje sama autorka, však netvoří analýza tohoto základního rozdílu, nýbrž prudký pokles v uznávání těchto hodnot v době mezi jejich měřeními nejprve v roce 1967 a potom v roce 1972, a to vesměs ve všech vrstvách obyvatelstva a zvláště pak u mladé generace do 30 let. Opačovaná měření v letech 1975, 1976, 1977 a 1978 tento trend ještě potvrdila.

Nastala situace, kdy se v materiální sféře zvedla životní úroveň dělníků, buržoazní životní standard se zřetelem k majetku a dočasným sociálním jistotám byl jimi z hlediska vytyčeného ideálu dosažen, očekávaný vzestup kvality životního způsobu se nicméně nedostavil — naopak lze pozorovat opačný trend: v oblasti postojů a hodnotových orientací se ukazuje celkové přizpůsobení mentalitě „nižších“ vrstev (odtud ona otázka v titulu: Stáváme se všichni proletáři?), v níž, jak tvrdí autorka, chybí radost z uspokojení z práce, převládá v ní nechuť k jakémukoli riziku, odmítání námahy, uspokojování pouze bezprostředních potřeb a cílů, egalitářství, pochyby o spravedlnosti odměňování, skepse k možnosti vlastním úsilím změnit svůj sociální status. Ulehčení práce, zlepšení materiálních životních podmínek a sociální jistoty tedy nestačují k tomu, aby se vědomí dělníků naplnilo větším štěstím, spokojeností a větší autonomií; předpoklad, že vymoženostmi v materiální sféře stoupne „kvalita“ života, ukázal se nepostačujícím. Sociální politika musí podle Noelleové-Neumannové nutně vyvinout více síly a fantazie, aby lidem ve všech životních oblastech získala více svobodného prostoru pro osobní rozhodování a konání, poněvadž lidé všech sociálních vrstev právě tyto hodnoty pocítují jako svou seberealizaci, jako určitou, zřejmě rozhodující, životní kvalitu.

Ve výzkumu nové pracovní morálky, zveřejněném v roce 1975, se na otázku, pro jaké cíle jsou ochotni se namáhat, vyslovilo 85 % populace pro osobní nezávislost. Podle výsledků tohoto výzkumu požadavek individuálního volného prostoru a potřeba účelné, smysluplné činnosti jsou pro většinu západoněmeckých občanů ještě důležitější než přání sociální jistoty. Na rozdíl od dob francouzské revoluce, kdy požadavky svobody a rovnosti krácely spolu ruku v ruce, došlo však dnes — podle autorky — ve vyspělých státech k tomu, že každý kus přibývající egalizace znamená pro větší část obyvatelstva méně možnosti rozhodovat podle vlastní vůle. Celkové klima doby se pak odráží také v rostoucím pesimismu, projevujícím se v názorech na pokrok a perspektivitu lidstva. Na to by, jak upozorňuje autorka, měli pamatovat i „sociální reformátoři“ a nedávat z důvodů snadnější realizace přednost pouhé egalizaci.

Při hledání faktorů podmiňujících tento dlouhodobý trend se zabývá autorka možným vlivem televize. Vychází především z výzkumů z let 1966—1967, kdy byly srovnávány domácnosti před opatřeními televizoru a po něm s demograficky obdobnými domácnostmi („statistickými dvojčaty“), které televizor nevlastnily a ani po něm netoužily. Po zakoupení televizoru došlo k vzrůstu rozdílů mezi skupinami, ve skupině majitelů televizoru nápadně stoupl zájem o politiku, zhoršilo se však rodinné klima,

omezily se hovory mezi manžely, překvapivě se zmenšila i radost z práce a ubylo i aktivních činností ve volném čase. Zároveň však rostlo přání aktivněji trávit volný čas. Jak ukázaly novější výzkumy, zvýšil se v poslední době opět zájem o sport, turistiku, současně jako by se probudila touha po družnosti, stoupl zájem o vzájemné navštěvování s přáteli (a to proti očekávání některých kulturních teoretiků — viz např. D. Riesman a jeho *Osamělý dav*). Sama Noelleová-Neumannová pak klade velké naděje v některá spontánní hnutí, vzniklá na obranu proti „televizní“ pasivitě např. v německé „Trimm-dich-Bewegung“. Problematiku působení televize nepovažuje za uzavřenou, naopak upozorňuje, že situace si vyžaduje dalších analýz.

Recenzovaná publikace je pro nás zajímavá jak tím, že nás seznamuje se složitou problematikou hodnot v NSR, tak tím, že jejím prostřednictvím poznáváme stanoviska, jaká zaujímá Elisabeth Noelleová-Neumannová coby významná představitelka západní společenské vědy ke vzniklé situaci a buržoazní hodnotové orientaci vůbec. (Zde si dovoluji podotknout, že při překladu německého slova „bürgerlich“ ve spojení s hodnotami používám slova „buržoazní“, a sice jak se zřetelem k nositeli těchto hodnot, tak nadto i k tomu, že některé zdánlivě stejné hodnoty nabývají v kapitalistické a socialistické společnosti zcela jiného obsahu. Autorka chápe výraz „bürgerlich“ ve smyslu „občanský“ a zřejmě jej pojímá ve spojení s konstitutivními vrstvami nynější buržoazní společnosti.)

Celkově však nelze nevidět, že teoretická analýza problémů i jejich řešení z pozic nemarxistické vědy právě tím, že nemůže proniknout k hlubinným mechanismům, jež ovládají život v kapitalistické společnosti, ulpívá jen na povrchu jevů: projevuje se zde zejména absence třídního přístupu k řešené problematice. Publikace tak pro nás představuje přínos především na úrovni empirického bádání. Naznačené problémy, byť v jiných modifikacích a z jiných příčin, skrývají jistá nebezpečí i pro naši současnost — a rozhodně by jejich zkoumání nemělo být ani u nás opomíjeno.

Daniela Špěšná